

תולדות אישפוז חולים

ד"ר שמואל קוטק

נתונים ברורים על הקמת בתי חולים בעולם המערבי מתחילים להופיע רק בתקופה הביזנטית.

אמנם ידוע כי בתקופה העתיקה השכינו לפעמים את החולים בתוך בנינים המוקדשים לאלילי הרפואה, ושם ישנו לילה אחד או שנים (אינקובציה). עשו זאת לא רק אצל היוונים אלא גם במצרים העתיקה. אבל אי-אפשר להגדיר זאת כאישפוז חולים. בסיו העתיקה קיימים רמזים על הקמת בתי חולים בהם הכניסו את העוורים, האלמים, המשוגעים וכו'. אבל יש לנו מעט נתונים על כך, וגם קשה מאד לקבוע תאריכים מדוייקים, כפי שקורה לעתים קרובות בעניינים הנוגעים לתרבות הסינית.

לא נדון כאן על האפשרות שהיו כבר בתי חולים בתקופת המקרא, במיוחד למצורעים. רבות נכתב על מהות „בית החפשיית“ (מלכים ב', טו, ה), ששם בודד המלך עזריה כשחלה בצרעת.

בין הראשונים שהשאירו לנו עדות נאמנה על הקמת בתי-חולים נזכיר את היהודים. למשל, בציינלון, (כעת סרי-לנגא), מלך אחד שנפטר בשנת 137 לספ' מצייין, שהוא ייסד בתי חולים ב-18 מקומות בארצו, מינה רופאים וגם הקדיש מכספו לצורך תרופות ואוכל לחולים. כמו כן בהודו, שם יסד המלך אשוקא בתי חולים לאורך הכבישים הראשיים.

השפעת הנצרות

במאה ה-4 הקימה פאביולה בעיר רומא את בית החולים „הראשון“ במערב. היא אספה חולים ועניים מן הרחוב וטיפלה בהם אישית.

הנוצרים הדגישו במיוחד את המצוה לעזור „לעני ולגר“, והרי החולה נחשב כעני. אין צורך להזכיר כאן את המקור היהודי של המצוה הזאת! אבל מעניין לצייין, שקראו בתחילה לבתי החולים „Xenodocheia“, כלומר בתים לגרים, דהיינו לחולים לא-מקומיים. המטרה הראשונה היתה לאכסן עוברי דרך, וזאת היתה גם מטרתה הראשונה של ה„הקדש“ היהודי, שהיה צמוד לבתי-הכנסת עד התחלת יסודם של בתי-החולים היהודיים.

בין המקומות הידועים, אשר הוקדשו בתקופה הביזנטית לטיפול בחולים נזכיר את קיסריה (בקפדוקיה), שם הוקם במאה הרביעית בית החולים ע"י בזיל הגדול. גם בעיר אפאזוס חנכו אז בית חולים ל-70 נפש, כולל פצועים. בקונסטנטינופולי (קושטא) היו אז כמה בתי חולים, צמודים לכנסיות, ומספרים שאשת הקיסר תיאודוויוס ה-1 הלכה לבקר אצל החולים וטיפלה בהם בעצמה...

במאה הששית נוסד בית חולים בעיר ליאון (צרפת) וגם בעיר מרידה (ספרד), ולאט לאט נבנו בתי חולים ברוב הערים הגדולות תחת השפעת ההגמוני.

בתי חולים ומנזרים

בקונסטנטינופול של אקס (816) קבעו, שהטיפול בעניים ובחולים הוא תפקיד עיקרי של כל מוסד נוצרי, ובמיוחד של המנזרים. לכן מן המאה ה-10 היו כמעט כל בתי החולים תחת השפעתם וניהולם של הנזירים והנזירות. המלה Hospicium היתה אז בשימוש, והיא נובעת מאותו השורש כמו „אישפוזו“ בעברית החדשה. הכוונה העיקרית לא היתה לטפל, אלא לאכסן, לעזור (לחיים) — או לגושים למות).

דוגמא מעניינת נביא מהמנזר קלירוו (Clairvaux) שבצרפת. שם היו בעצם שלושה בתי חולים נפרדים (Infirmarii), אחד לכמרים, אחד לתושבי המינור שלא נתקדשו לנזירות, ואחד לעניים (Infirmarius pauperum). במינור של סט. גאל (שוויץ) בנו מסביב ל„אינפירמאריה“ בנין לרופאים, מטבח מיוחד, חדר לחולים קשים, חדר להקזת דם, מרחץ וגן צמחים לצורך רפואה. גם שם היו בנינים מיוחדים לכמרים, לעניים ולעולי רגל.

בית החולים בקושטא אשר נוסד במאה ה-12 צמאד למינור Pantocrator כלל 50 מיטות מחולקות כדלקמן: 10 לכירורגיה, 8 למקרים חריפים ועינים, 12 לנשים, 20 למקרים קלים (ו-5 למיון).

בתי חולים מוסלמיים

ראוי לציין, שגם בארצות תחת שלטון מוסלמי היו בתי חולים כבר בתקופה קדומה. למשל, נראה שבעיר Djondisabur היה בית חולים כבר במאה ה-8, אמנם הנסטוריאנים ששלטו אז על הרפואה באזור, היו נוצרים. בעיר בגדאד היה בית חולים כבר במאה ה-9, אבל המפורסם ביותר נוסד בשנת 914. בית החולים הראשון בקהיר נוסד בשנת 873, ובמאה ה-9 וה-10 יודעים אנו על קיומם של בתי חולים במדינא, מכה, ראי (Rhazes:rey) ועוד. קראו להם מאריסטן (Maristan) מהמלה הפרסית Bimaristan.

בתי חולים ממש

במאה ה-12 מתחילים להבדיל בין מוסדות לעניים, לקשישים, לגכים מחד, ובין בתי חולים ממש מאידך. בין הנוצרים היו כמה מסדרים של כמרים שהתמחו בתפקיד זה. נזכיר כאן את הבאים:

אבירים הוספיטאלרס של יוחנן הקדוש בירושלים Knights hospitallers of St. John of Jerusalem —

לאזאריים — Lazarists.

אבירים טויטונגיים — Tentic knights.

חברי המסדרים האלה היו בעצם חיילים קשורים לצבא ולצלבנים, לפחות בשלבים הראשונים של כהונתם. כולם היו פעילים בארצנו, ובמיוחד בירושלים ובעכו.

לא נדון כאן בפרוטרוט על המסדרים השונים, אשר התרבו במיוחד אחרי המאה ה-13. היותר פעילים היו הפראנצ'יסקאנים. פעילותם בתחום הרפואה היתה בולטת, למשל בירושלים העתיקה, ובית המרקחת שלהם היה מפורסם ברחבי העולם עוד במאה ה-19, כן ראוי לציין בין המסדרים השונים את פעילות האוגוסטינים, וכאן מדובר על גשים מטפלות (מכאן המונח: „אחיות“).

בתי חולים עצמאיים

רק בתחילת המאה ה-16 התחילו להכניס בבתי החולים הנהלה אורחית. למשל בפריז ה־Hotel-Dieu המפורסם קבל הנהלה כזאת בשנת 1505. אבל האחיות נשארו נזירות עד המאה ה-19. רק אז, תחת השפעת פלורנס נייטינגיל נוסדו בתי ספר לאחיות מחוץ לתחום אנשי הדת.

אִי־אפשר לכתוב על תולדות בתי החולים, אפילו בקיצור נמרץ, בלי להוסיף מלה על המצורעים. מחלה זו התפשטה בכל העולם בעקבות מסעי הצלב, ומצב החולים, מבודדים בשדות, היה כה גרוע שנאלצו לבנות בתי חולים בשבילים בכל הארצות. מספר ה„לצריטי“ (Lazaretti) הגיע במאה ה-13 ל-220 באנגליה וקרוב ל-2000 בצרפת! בתי חולים למחלות מיוחדות נוסדו לא רק עבור המצורעים. נזכיר כאן שבשנת 1656 אירגנו בית חולים לחולי הדבר היהודי הגיטו ברומא לתקופת המגפה. יש לנו גם עדות, והיא קדומה יותר, על „Pest-Haus“ קבוע בעיר פרנקפורט דמיין בגרמניה.

בתי חולים יהודיים

מן התקופה העתיקה אין לנו עדות על בתי חולים, לא בתקופת המקרא (פרט ל„בית החפשית“) ולא בתקופת התלמוד. במס' בבא מציעא (פ"ג ע"ב) מדובר על „ביתא דשישא“ (בית השיש), שם נתחו את רבי אלעזר והוציאו מכרסו הרבה שומן... אמנם אין כאן רמז לבית חולים ממש אלא לחדר מיוחד לגיתוחים.

אבל בימי הביניים מוצאים עקבות של „הקדש“ כבר מן המאה ה-13. „בית הקדש העניים“ היה צמוד לבית הכנסת, ולשם באו גם זרים ועוברי־דרך וחולים.

נמצאו מסמכים המעידים על קיום הקדש בעיר רטיסבון בשנת 1210, בקלן ב-1248, במינכן ב-1381 ובברלין ב-1573.

בתי חולים במובן המודרני הוקמו לראשונה בלונדון ע"י הקהילה הספרדית בסיביבות 1740 ובהמשך המאה 18 בברלין (1753), ברסלאו (1760), ווינה. בפריז נוסד בית חולים יהודי בשנת 1836, ומאו נוסדו כאלה בכל קהילה בעלת חשיבות. בשנת 1933 היו בפולניה 48 בתי חולים יהודיים, ובהם יותר מ-3500 מיטות.

בשנת 1966 מנו בארצות הברית 64 בתי-חולים יהודיים, חלק מהם מפוארים ביותר, ואין כאן המקום לפרטם.

לפיכום

במקורות היהדות אין לנו כמעט נתונים על בתי חולים, אבל יש לנו הרבה דברים חשובים ביותר על הטיפול בחולים. מצות ביקור חולים אין לה שיעור, וכל המבקר אצל חולה לוקח הימנו 1/60 ממחלתו.

במבט ראשון התפתחו בתי החולים אצל הנוצרים והמוסלמים, ורק אחר כך אצל היהודים. אמנם כל המגמה היתה מבוססת על המצוה המקראית, „ואהבת לרעך כמוך“ וגם על אוהרות והמצוות לעזור לגר, לאלמנה ולעני.

נראה לנו, שהיהודים החזיקו מעמד יותר זמן מתרבויות אחרות ללא בתי חולים, מפני שהמשפחה היתה אצלנו יותר מאוחדת ויעילה. רק כאשר התרבו העניים, כאשר המשפחות התפורו, והתחילו לגדוד מעיר לעיר לצורך הפרנסה, הורגש הצורך לעזרה ע"י אישפוז. בתחילה טיפלו באנשים אלה חברי ה„חברא קדישא“. משם כנראה המונח „הקדש“. מובנה הראשון הוא: דבר קודש, שהוקדש לאוצר המקדש. מלה זו שמשה גם ככינוי לאוצר עצמו. כנראה אמרו בהתחלה „בית הקדש עניים“, כלומר, בית המוקדש לעניים ע"י הקהילה. ואולי הכינוי גם קשור למקור העניין הנידון בגמרא (פסחים קא ע"א): „...ושמואל, למה לי לקדושי בבי כנישתא? לאפוקי אורחים ידי חובתן, דאכלו ושתו וגו' בבי כנישתא“. מדובר כאן על החיוב לעשות קידוש בבית הכנסת, ומעירים שם תוספות: „והא אמרי (מגילה כח ע"א): בתי כנסיות אין אוכלין בהן ואין שותין בהן... ויש לומר דלא דוקא בבי כנישתא אלא חדרים שהיו סמוכים לבית הכנסת קרי בי כנישתא ומשם היו שומעים הקידוש...“. מכאן הקירבה בין מקום קידוש ובין איכסון עוברי אורח.

כך רואים אנו, שבתי החולים המפוארים של היום, ובית החולים „שערי צדק“ החדש התופס מקום מבווד ביניהם, מבוססים על השתלשלות של מגמות שונות לסייע לחולים, ובסופו של דבר מגיעים אל אבינו אברהם, „אב המון גוים“, שהיה רץ לקראת האנשים ו„אשפז“ אותם כל כך יפה...